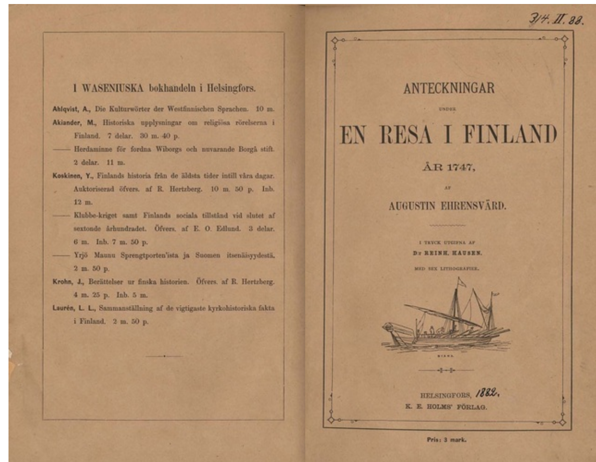

I WASENIUSKA bokhandeln i Helsingfors.

Ahlqvist, A., Die Kulturwörter der Westfinnischen Sprachen. 10 m.

Akiander, M., Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland. 7 delar. 30 m. 40 p.

—— Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. 2 delar. 11 m.

Koskinen, Y., Finlands historia från de äldsta tider intill våra dagar. Auktoriserad öfvers. af R. Hertzberg. 10 m. 50 p. Inb. 12 m.

—— Klubbe-kriget samt Finlands sociala tillstånd vid slutet af sextonde århundradet. Öfvers. af E. O. Edlund. 3 delar. 6 m. Inb. 7 m. 50 p.

—— Yrjö Maunu Sprengtporten'ista ja Suomen itsenäisyydestä. 2 m. 50 p.

Krohn, J., Berättelser ur finska historien. Öfvers. af R. Hertzberg. 4 m. 25 p. Inb. 5 m.

Laurén, L. L., Sammanställning af de vigtigaste kyrkohistoriska fakta i Finland. 2 m. 50 p.

ANTECKNINGAR

UNDER

EN RESA I FINLAND

ÅR 1747,

AF

AUGUSTIN EHRENSVÄRD.

I TRYCK UTGIFNA AF

D:r REINH. HAUSEN.

MED SEX LITHOGRAFIER.

HELSINGFORS, 1882.

K. E. HOLMS' FÖRLAG.

Pris: 3 mark.

Anteckningar under en resa till Finland År 1747

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitaliserats av **Nationalbiblioteket i Helsingfors** och anpassats till Projekt Runeberg i november 2014 av Ralph E.

I denna digitalisering saknas den sista litografin i verket.

ANTECKNINGAR under EN RESA I FINLAND ÅR 1747, af AUGUSTIN EHRENSVÄRD.

~~~~~~~ i trycket utgifna af **D:r REINH. HAUSEN.** med sex lithografier. DIANA. ------------ HELSINGFORS, K. E. HOLMS' FÖRLAG.

Pris: 3 mark.

ANTECKNINGAR

under

EN RESA I FINLAND

ÅR 1747,

af

AUGUSTIN EHRENSVÄRD.

i tryck utgifna af

D:r REINH. HAUSEN.
~~~~~~~

DIANA

HELSINGFORS, 1882.

K. E. HOLMS’ FÖRLAG.

HELSINGFORS,
J. Simehi arfvingars boktryckeri, 1882.

Förord.

Efter det för svenska vapnen lika olyckliga som föga ärorika kriget med Ryssland åren 1741—43 gick regeringens sträfvan bland annat ut derpå, att genom anläggandet af nya befästningar i Finland äfvensom upphjelpandet och förstärkandet af de gamla försvarsverken derstädes för framtiden söka förebygga den östra grannens vidare framträngande. I sådan afsigt uppdrog hon år 1747 åt riksrådet grefve H. H. von Liewen äfvensom åt den då ännu jämförelsevis unge, men för sina grundliga insigter i befästningskonsten kände Augustin Ehrensvärd att i vårt land företaga en inspektionsresa, och dervid icke blott uppgöra förslag huru gränsen på lämpligaste sätt skulle kunna tryggas, men derjämte utse plats för anläggandet af en större fästning, hvilken med egenskapen att vara en hufvudort för landtförsvaret skulle förena förmågan att vid behof skänka den nyskapade skärgårdsflottan ett säkert skydd, — en plan, hvilken, som bekant, genom Ehrensvärds snille fann sitt förverkligande i „Nordens Gibraltar,“ Sveaborg, med hvars uppförande man redan följande året påbegynte. De intryck Ehrensvärd under denna sin resa mottog af vårt lands natur, folk och förhållanden, nedskref han i dagboksform uti tvenne häften, hvilka han illustrerade med en mängd raskt utförda teckningar, dels af märkligare orter han passerat, dels af alldeles tillfälliga situationer. Dessa sina reseminnen förärade han med en på finska språket affattad tillegnan den då ännu icke två-årige prins Gustaf, sedermera konung Gustaf III. Det är dessa anteckningar som här utlemnas åt offentligheten.

Originalen förvaras numera i Kongl. Riksbibliotheket i Stockholm. Det ena häftet (senare delen) fick denna inrättning mottaga redan 1793, således kort efter nyssnämde konungs frånfälle; det andra deremot hamnade, förmodligen på grund af de deri uttalade åsigterna om finska fortifikationen, i Kongl. Krigsarkivet, derifrån det i april 1880 öfverfördes till Riksbibliotheket.

Beträffande det yttre af dessa intressanta minnen så äro de, som redan är sagdt, fördelade på tvenne häften (stor oktav), hvartdera inbundet i rödt chagrinband med guldpressningar, sålunda att såväl på fram- som bakpermen längs kanterna löper en mäander formig bård med trenne i triangel stälda adliga kronor i hvarje af de inre hörnen.Midt på främre permen ses Gustaf III:s namnchiffer under en kunglig krona, samt omgifvet af trenne på hvardera sidan äfvensom undertill befintliga adliga kronor. Längs ryggen löper ett af små, fina blomstänglar sammansatt ornament. Permarne äro invändigt beklädde med ett i rödt och blott marmoreradt papper, som äfven bildar första och sista bladen i dessa böcker. Bladkanterna äro förgylda.

Sjelfva anteckningarne har Ehrensvärd i hvartdera häftet låtit föregås af den förutnämda till prinsen stälda dedikationen, hvilken äfven bland de här meddelade aftrycken finnes främst atergifven. Det första häftet, omfattande tiden från 8 juli till den 15 augusti 1747, handlar om Ehrensvärds resa från Stockholm genom finska skärgården till Helsingfors, derifrån vidare till Tavastehus och åter till Helsingfors, samt slutligen till gränsen vid Kymmene elf. Detta häfte illustreras af följande afbildningar, tecknade, likasom äfven de i senare häftet, med penna samt laverade med tusch och sepia:

1) Dedikation till prins Gustaf. (Skiljer sig från den i senare häftet hufvudsakligen genom frånvaran af qvinnogestalten, hvars plats här intagits af tvenne flaskor och ett par glas, äfvensom genom inskriptionen som här lyder: Meiden penin Göstan muiston.)

2) Galeren Diana (med hvilken Ehrensvärd öfverkom till Finland), och derunder en man som på marken lagt sig till hvila invid en trädstubbe.

3) Galeren Diana på kryss i hög sjö.

4) En med ett par tallar bevuxen klippa i sjön; i bakgrunden bergiga holmar. — Teckningen är signerad: d. 11 juli 1747.

5) Diana seglar i stilla väder förbi en hög klippö. — Signerad som föregående.

6) Tvenne män i blus och slokhatt tillreda en måltid öfver eld, uppgjord invid ett af träd omgifvet berg.

*7) „Diana ligger för ankare i viken vid Hangö udd.“

8) Diana seglande i stilla väder förbi den s. k. Wiborgs sten (se texten sid. 3). — Tre olika perspektiv.

9) En med folk fullbesatt båt med råsegel seglande för frisk, undanförlig vind. — Eger påteckningen: Resan till Barrö sund [? otydligt!] d. 13 juli 1747.

10) Nukari fors — Signerad: Nuckori d. 28 juli 1747.

*11) Ett berglandskap, förmodligen i närheten af Tavastehus åt Helsingfors sidan. — Sign.: d. 30 juli 1747.

*12) Konturteckning, föreställande allmoge antagligen från Tavastland. Uti mannens hand är helt svagt med blyerts tecknad en lie, bakom qvinnan åter en ko.

13) Karta, betecknande „situation omkring Artsjö.“ — Sign.: Eckerö postgard d. 24 sept. 1747.14) En namnkunnig sten på ön Kahrisaari i Kymmene elf (se texten sid. 17).

15) Anjala vattenfall.

16) „Ahola by, sedd ifrån färjstället på vår sida, d. 15 augusti 1747.“

17) „Situation af Magnusila by, d. 15 aug. 1747.“ Landskap.

18) „Situation af Mähänpä by, d. 15 aug. 1747.“

19) Ett berg.

20) D:o.

21) D.o. — Sign.: d. 16 aug.

22) D:o. — Sign.: d. 17 aug. 1747.

23) D:o.

24) Ett klippblock, fastkiladt i en bergsklyfta.

Då denna förra del slutar med den 15 augusti och den senare delen begynner med den 11 i följande månad, så tyckes det som anteckningarne ursprungligen bildat trenne delar, af hvilka den andra i ordningen skulle omfattat den mellanliggande tiden och behandlat Ehrensvärds återresa från ryska gränsen till Helsingfors. Måhända kan en sådan tilläfventyrs befintlig del ännu uppdyka i något arkiv eller bibliothek.

Den i behåll varande senare delen skildrar emellertid författarens hemfärd från Helsingfors till Stockholm, och sträcka sig dessa anteckningar från den 11 september till slutet af samma månad. Teckningarne i denna del äro följande:

*1) Dedikation till prins Gustaf. (Meiden Nuoren Printz Giöstan muisto, = Vår unge prins Göstas minne.)

2) Ruin af en större envånings träbyggnad med fyrkantiga torn i hörnen. — Signerad: Esbo herrgård d. 12 sept.

3) Liten karta öfver „situation vid Pekala och Broända.“

4) Ett kuperadt landskap med en kyrka [Öfverby?] i en dalsänkning. — Sign.: Öfverby d. 14 sept. 1747.

5) En talrikt besatt båt ror fram mellan skär. — Med påteckning: Emellan Pellinge och kalkbruket.

6) Trenne ryttare rasta nära ett berg. — Sign.: Eckerö postgård d. 21 sept. 1747.

7) En ryttare rider fram bakom ett berg, liknande det på föregående teckning. — Sign.: Eckerö postgård d. 22 sept. 1747.

8) En båt ligger förtöjd invid ett brant stupande berg. Sign.: Brändö d. sept. 1747.

9) „En bergsknöse emellan Varsalö och Brändö."

10) Ett i sjön brant stupande berg.11) Seglats med båt „emellan Varsalö och Brändö."

12) Ett berg, liknande det på n:o 10.

*13) Kastelholms ruiner (sedda från nordost). — Sign: Kastelholm d. 20 sept. 1747.

14) En mindre planteckning visande „situation af Åbo slott."

*15) Färjsundet på Åland (gamla uppfarten på Godby sidan). — Sign.: Eckerö posthus d. 24 sept. 1747, samt undertecknad: Öfverfarten vid första färjan på Åland.

16) En från ryggen sedd karl i blus och skor sittande på en bänk och lutande sig med högra armen på gafveln af en vidstående säng.

17) Plankarta öfver „situation vid Bilnäs bruk."

18) Liten planteckning af „situation kring Karis Landsbro."

19) En hand med spetsmanschett. — Blyertsteckning.

20) Ett berg.

21) Tvenne med blyerts gjorda konturteckningar af en ryttare, sedd från sidan och från ryggen.

Utom det förutnämda innehåller den förra delen dessutom i slutet följande till minnet med blyerts gjorda anteckningar, hvilka beledsagas af några befästningsutkast, måhända afseende något större försvarsverk vid gränsen:

„Att borgerskapet må blifva qvar på sina ställen.

Att fästningen må inonderas efter görligheten.

Att inondationerna ej må aftappas utan fot för fot.

Att de intagna verken uti inondationen ej må tjena fienden.

Att inondation må hindra fienden spränga verken medan de äro i egna händer, men att de må kunna sprängas då de öfvergifvas.

Att det som ej kan inonderas antingen må göras till moras, eller under det verkets attack ständigt hållas vattensjukt.

Att fienden må tvingas attackera svenska sidan och icke den ryska för lättare återtagande.

Efter hamnen icke kan blifva fullkomligt säker, kommunikationen med sjön dock må bibehållas.

Att fienden icke må kunna angripa mer än en polygon åt hvardera sidan.

Att garnisonen ej må öfverstiga 2,000 man, men fästningen väl kunna rymma 7 à 8,000 med allt deras tillbehör.

Att grafvarna såväl måtte vara torra, som kunna fyllas med stilla och rinnande vatten.Att strömmen måtte kunna nyttjas till qvarnar både åt garnisonen och borgerskapet samt till inondation.

Att tillika med vallarne må byggas magasiner och logementer.“

Äfven den senare delen innehåller å en af de sista sidorna blyertsanteckningar, af hvilka må anföras följande, syftande på det tillämnade Sveaborg:

Bläsingens garnison

fred krig

Place d’armen 200—24. 800 à 1,000. 150 à 155.

Vargsk[är] . . 50— 6. 4 à 500. 60 à 70.

Långörn . . . 27— 3. 2 à 250. 36 à 40.

277—33. 1,400 à 1,750. 246 à 265.

Det öfriga utgöres af anteckningar om några ortafstånd på vägen mellan Åbo och Åland.

Genom Kongl. Öfverbibliothekarien G. E. Klemmings utmärkta välvilja har undertecknad haft förmonen till statsarkivet till låns bekomma ifrågavarande anteckningar, och har det sålunda varit en möjlighet att nu här i tryck offentliggöra desamma. Texten är ordagrant återgifven efter originalet, blott att densamma med mindre förändringar blifvit rättad i öfverensstämmelse med nuvarande orthografi. Likaledes hafva de ofta skeft skrifna ortnamnen blifvit beriktigade. Ord som af författaren tydligen blifvit bortglömda har utgifvaren tillagt inom klammar; derjämte hafva upplysande noter på sina ställen blifvit meddelade. Beträffande de här bifogade plancherna har H:r Tilgmans lithografiska anstalt härstädes gjort sitt bästa att söka åstadkomma så trogna facsimil som möjligt. De utmärkas i de nyss meddelade förteckningarne med en stjerna.

Helsingfors i februari 1880.

R. H.

Meiden Nuoven Printz Giöstan muisto.

Helsingfors d. 9 sept. 1747.

Juli 1747.

Den 8 om aftonen, kl. half 9 foro vi från Fredrikshof och kommo om natten kl. 12 till Vaxholm. Kommendanten lät upp portarne och berättade oss sin situation.

Den 9, kl. 7 om morgonen, kommo vi förbi Furusund, kl. 8 förbi Kappelskär, kl. 9 förbi Gråhamn och kl. 3 eftermiddagen öfver hafvet till ett obekant skär, der vi för töcken och dimma måste gå i land. Sedan folket kokat sin gröt gingo vi kl. 8 om aftonen dädan, förbi Nyhamn och Rönnan genom Ledsund och anlände kl. half tolf om natten till Flisöberg. Här togo vi en förståndigare lots.

Den 10 om morgonen, kl. 3 gingo vi härifrån till små Sottungarne. Kl. 8, sedan vi bytt om lots, gingo vi öfver Vattuskiftet och ankrade kl. 4 efter middagen vid Korpo ström. Här besågo vi stället der våra galerer i sista kriget slogos. Distansen emellan dem var väl goda 4,000 alnar. Båtsmännen, som då varit med, berättade att fiendens kulor mest drunknat innan de hunno fram till våra galerer, men pråmen Herkules, som låg på halfva distansen, fick några som knappt orkade igenom. Lotsen, som då tjente hos samma husbonde, var tillika med de andre lotsdrängarne uppsnappad och med vakt förvarad under aktion; [han] sade att våra kulor gingo långt öfver deras galerer, och att en pråm och några galerer blifvit illa medfarne, så att en måst blifva dragen på land till att botas. Likaledes berättade de att om aktionen ännu påstått en half timme, så hade galererna gått sin väg och lemnat pråmarne i sticket. Så långt går deras försigtighet.

Den 11 om morgonen foro vi från Korpo, passerade Jungfrusund kl. 10, och kommo kl. 3 till Hangö udd.

Middagstiden sågo vi 2 stora skepp som kryssade mot vallen, dem vi trodde vara svenska fregatter.Emot landet mötte oss en underofficer af gröna dragonerne, som på landet hade strandvakt med 3 ryttare. Han berättade, att han skulle rapportera till generalguvernören om alla fartyg som gingo förbi, att flere posteringar voro utsatte, att hela regementet vore uppbrutet och kantonerade kompanivis, så att det på 2 dagar kunde vara tillsamman. Strax vid ankomsten foro vi ut på holmarne och besågo situationen; skeppsfolket hvilade och kokte. Här sågos i sanden de våras grafvar som dött på flottan; bedröfliga vedermälen af okunnighet, illvilja eller olycka.

Den 12, kl. half tolf om morgonen, gingo vi till rodds efter vinden var emot, och kl. half 5 om morgonen kommo vi till Tvärmynde. Vi foro strax på öarne och kring fjärden att bese situationen.

Första frågan blir, om Tvärmynde kan nu pro tempore vara en säker och god hamn! Man tror nej, ty 1:o är infarten 2 till 2½ mil, allt som vädret är; 2:o kan man icke mer än med nordvest och de närmaste vindar gå ut; 3:o blir det för många detacherade verk att kunna göra en flotta säker om dagen, och ändå kunna inga göras som försäkra henne om natten mot eld och brand. Således kan hon emot sin vilja blifva instängd

Emot galerhamn äro följande skäl: 1:o skulle hela Finland med skäl klaga att landet blefve öfvergifvet, och att eskadern vore här endast för att hålla fienden från svenska skären och Åbo; 2:o är den icke längre uti sjön än vid Helsingfors, fast den ligger längre [åt] söder, utan ännu mera instängd inom stora farvattnet; 3:o är det äfven svårt att försäkra hamnen.

Häremot kan sägas: 1:o vore galererna här nära förhand att taga sin station vid Hangö udd, hvilket då skulle blifva dess mer angeläget sedan ryssen lagt sin eskader till Roders vik; 2:o kunde galererna hafva säker och nära reträtt. Kan svaras, Roders vik är icke så snart färdig.

Angelägenheten att hafva en för sjöfolket säker station vid Hangö udd kan verkställas:

1:o att batteri uppkastas på yttersta klipporna att flankera vattnet utom flottan.

2:o att anlägga kastell till att gifva en säker reträtt antingen för flotta eller galerer, eller för någon del af dem.

3:o frågas om fästningsverk skola kunna ensamma hindra*Diana ligger för ankar i viken vid Hangö udd.*en fiendes flotta eller galerer att fatta station i näjden eller att alldeles gå der förbi.

Min tro är, att hvilket som skulle påtänkas vore för bittida, men troligt är att det sker med tiden, då landet blir folkrikt, landet uppodladt, flere städer kunna anläggas, hvartill här kunde vara tjenligt ställe.

Landtmån kring Tvärmynde på fasta landet så långt vi kunde se, ända ifrån Hangö udd, är hvitaktig sand, och ofvanpå 8 à 12 tum djup sandmylla. Skogen är tall, al, björk, hassel; hampa växte här vacker. Folket bodde här i vackra hus, snygt, nätta gårdsrum med plank etc.

Lotsen berättade att ryska flottan lagt sig i sista kriget sydvest ifrån Tvärmynde, så långt ifrån vår, att denna kunde gå till sjös utan att blifva trugad till slagsmål. Morgonen derpå gingo våra till sjös, och de ryska côtoyerade dem. Våra hade lofven, men det gjorde ingen effekt; så sades det ock i Hangö.

Lotsen talte ock om Liljens flotta som legat i Tvärmynde hamn ifrån Sundalsholmen ända ut åt sjön, till att hindra ryssens galerer att gå fram; de tordes ock intet, utan arbetade på att draga galererna öfver det på P. P. Lövens karta kallade Svaget. Detta är en hög sandås som går längs hela denna udde. Till den ändan har han gräfvit ut branta sandknösar till att göra åsen till en jämn och beqväm upp- och nedgång, och fört fram stockar vid denna vägen. Dessa stockar lågo ännu obrukade och ruttnade, så att det såg ut som ingen galer blifvit öfverdragen. Bonden visste intet visst berätta, men trodde att något fartyg likväl blifvit öfverdraget. Liljen tog efter denna fint och skickade 6 galerer som han hade med sig omkring Hangö udd, till att möta ryssarne ifall de droge sig öfver åsen. Ett lugn skonte ryssen härifrån; han gick förbi Liljen åt sjösidan och tog bort de 6 galererna som lågo på andra sidan Hangö.

Kl. ¾ 4 efter middagen rodde vi ifrån Tvärmynde och kommo om aftonen kl. half 10 till en bondgård Hallsten benämd, den närmaste öster om Wiborgs sten, ett ställe der grefve Lieven och jag togo qvarter en natt (den 22

aug. 1742) då vi gingo från Helsingfors.

Wiborgs sten skall ligga halfvägs emellan Stockholm ochWiborg. Hallsten är $^1/_3$ hemman, lika stort med lotsgården i Tvärmynde, men af olika beskaffenhet. Detta är sämre bygdt, illa häfdad åker, liten utan stängsel, genstigar midt igenom säden, litet folk; häremot [är] Tvärmynde åter deladt i 3 delar, hvar del väl bygd och åkern väl skött, folkrik; på detta tredjedels hemman voro 30 personer, qvinnor och barn; ändock var gården ohäfdad, liten åker och oröjda ängar.

Den 13 om morgonen kl. $^1/_4$ 8 hade vi vind och foro härifrån, passerade Barösund kl. 9, Porkala fjärden, och ankommo till Porkala udde kl.** Klockslaget har författaren ej utskrifvit. Denna leden ifrån Tvärmynde är vacker skär, mest låga [holmar], fulla med tall- och löfskog; deremot är Ålands skären mest flintskallig; på denna sidan Vattuskiftet börjar den blifva någorlunda, men emot Hangö udd åter kal. På Hallstens ö äro ock några ekar.

Sedan vi väntat länge på lotsar och litet besett udden foro vi derifrån om aftonen emot 6 med en lotsbåt och hunno midnattstid till Drumsö, der vi lågo om natten, och kommo fram till Helsingfors om morgonen derpå, den 14, kl. 9.

Här använde vi de 2 första dagarne till att bese belägenheterna af hamnen. Generalguvernören var sjelf med vid Osmunds, Mellan och Vålkas bergen. Vi funno strax att Bläsingens dessein icke försvarar hvarken hamn eller dess inlopp; att Virgins dessein var inrättad efter en imaginaire, men icke efter den rätta situationen, och således hvarken tillräcklig till fästningens egen, mycket mindre [till] hamnens försvar.

Öfverstlöjtnant Nordenberg hade formerat en ny dessein att kringsluta hamn och stad, den inre hamnen nämligen med detacherade verk dem han sedan ville binda tillsammans med fältverk till kommunikationer dem emellan.

Som vi sågo att vi nödvändigt skulle komma i disput om grundvalarne hvarpå en sådan dessein bör byggas, i synnerhet som alla 3 desseinerna redan funnos hafva olika fundamenter, så upprättade vi de grundregler som äro oundgängliga vid en sådan fästnings inrättande, och kommunicerade dem med Nordenberg.

Ändamålet af fästningen är en fullkomlig säkerhet för galerer och magasiner. Hit hörer:

1:o att hamnen ligger så, att flottan ohindrad kan löpa ut i sjön åt hvilken sida hon behöfver, och att den kan vara säker så snart den är inom hamnen, det är inom de yttersta öar som formera hamnen.

2:o att alla fartyg, isynnerhet galererna, ligga säkert i hamnen, det är att de icke bli sedda af fienden från något land på 3 à 4000 steg; hit hörer och säkerheten för hafsvågen.

3:o att hon må ega samma säkerhet om vintern, då den ännu mera är exponerad för oförmodliga händelser.

4:o att hon nära må ha färskt vatten.

5:o ofvanstående hörer äfven till transportfartygens säkerhet vid deras ankomst och afgång till armé, flotta och andra ställen, der de behöfvas.

6:o att lastningsplatsen blir beqväm.

7:o att man äfven har kommunikation med landet.

8:o det ställe, som eger dessa förmåner, kostar minst att befästa och kräfver minsta garnison, är det bästa.

Den 15 skref grefve Lieven till hans kongl. höghet då dessa grundvalar öfversändes tillika med berättelse om vårt göromål.

Den 16, 17 använde vi till att rekognoscera öarna rundt häromkring. Den goda situationen är blandad med många svårigheter. Till att se hvad en galereskader skulle kunna lida af fiendtliga batterier rundt omkring hamnen, lät generalguvernören skjuta kärnskott och öfver metallen med 24, 18 och 12 [tb]. De sista gingo längre till första slussen, men sedan mycket kortare; ett skott gick till Lonnan, ett annat ett godt stycke öfver Långörn.

24 [tb] gick öfver 4,000 alnar, med full förlikning och 5 à 6,000 öfver metallen.

18 [tb] gick 4,000 alnar och slog emot berget på Degerölandet.

Styckena stodo ytterst på Skatudden.

Efter dessa försök gick vår omsorg derhän huru sjelfva hamnen skulle blifva fri för sådana fiendtliga batterier som på den distansen kunde se hamnen, och till den ändan använde vi hela denna tiden till att bese alla de berg och dälder som finnas kring hela hamnen.Härmed gick tiden ut till den 27, då vi hunnit formera dessein på hvart ställe efter bergens skapnad till att undvika för Stor omkostnad.

Den 28 Juli reste vi från Helsingfors till Tavastehus igenom gästgifvaregårdarne Helsinge kyrkby 6</(sup>/$_4$ mil, Skavaböle 1 $^3/_8$ mil, Nukari $^7/_4$ mil, Hyvinge 1 $^1/_4$ mil, Hikie 1 $^3/_4$ mil, Turkhauta by 1 $^3/_8$ mil, Konttila 1 $^3/_8$ mil, der vi lågo i en gård Kumola säteri vid namn, och ankommo till Tavastehus 1 $^5/_8$ mil om morgonen derpå.

Till Helsinge kyrkby går vägen igenom. Gammelstad öfver Helsinge malm der vår armé kamperade år 1742. Ifrån Gammelstad blef staden flyttad i drottning Christinas tid till det ställe den nu ligger på.

Från Helsinge går vägen öfver en hög sandmo till Skavaböle gästgifvaregård, der åter en vacker näjd, med dälder och backar blandad, kontinuerar till Hyvinge, som ligger på gränsen emellan Tavastehus och Nylands län. Här far man öfver en stor, småstenig och skogvuxen sandås, som slutar sig innan man kommer till Hikie.

Här begynnes den härligaste mark af dälder och backar som man kan önska sig få se. Alla åsar bestå af sand, bevuxne med tall och gran, men dälderna ega skön, lös jord af svart mylla och sandblandad lera. De äro derföre icke dess tätare bebygde. Här är en mil och än mera mellan hvar by; åkerbitar ligga midt i skogen och äro alla ostängde; ingen gärdesgård syntes i Tavastehus län. Vargarne gifva dem det privilegium. De måste hålla ständiga vallhjon som följa boskapen i skogen. De hafva mycken samfäld äng i dälderne, och det berättades, att längre upp i landet skola ännu hela socknar hafva samfäld äng. Skogen består af tall, gran och mycken löfskog i dälderne. Efter deras svedjeland växer mest löfskog i stället, och som de svedja i dälderne, der bästa jorden fins, så förvandla dälderne sig efter hand i bara löfskog. Häraf kommer ock, att man finner åkrar och löfskog blandade till prydnad för ögonen, men till bevis af liten hushållning.

Denna ymniga och vidsträckta jordmån gör lata innebyggare, och ovåliga om naturens gåfvor. De fiska litet eller intet. De äta litet kött, men mycket rofvor, ärter etc. De hafva godt bröd, *d. 30 juli 1747.* men elakt dricka. De bo i pörten och äro fula som synden, qvinfolken mest. Det måtte vara röken som gör dem sådana, ty de späda barnen hafva både vacker hy och lineamenter, men de blifva bruna och stygga i samma mån som åldern tilltager. Käringarna se ut som spöken.

Landet är ymnigt af barn, men fattigt af folk; med manliga åren gå de härifrån, antingen till Sverige eller snarast till Reval. I Nyland bor folket i stugor, men i Tavastland [finnes] allenast en liten stuga på hvar gästgifvaregård. Man tror att folket skall blifva mera i landet sedan de få klyfva hemmanen.

Tavastehus stad liknar en by i all ting, utom en rät gata som skall göra honom lik en stad. Här var marknad, allmogen förde in en myckenhet hästar och boskap. Folket sade de nu vore dyra: man gaf några och 20 daler à 6 plåtar för ett kreatur. Hästarne gälde 20, 30, à 50 plåtar. Här var samlad mycken allmoge och äfven hela näjdens fruntimmer och prester. De senare sägas göra bästa marknaden: aflägsne ifrån öfverheten, rå de som öfverhet att styra den blinda och lydiga allmogen, tillika med kronobetjenterne, hvart de vilja.

[Torde föreställa allmoge från Tavastland]

När vi reste från Helsingfors fingo kronobetjenterne landshöfdingens order att skyndsamt skaffa hästar, hvilket ock skedde, men landsman i Tavastehus var för långt aflägsen till att lyda. Vi reste utom denna anstaltens verkställighet tillbaka; derföre gick resan långsamt, så att vi icke återkommo förrän den 31 Juli, fast vi samma dag om aftonen reste från Tavastehus.

Tavastehus fästning är ett gammalt slott uppbygdt af Birger Jarl. Han har utan på slottet stått målad med en kalk i den ena och med en piska i den andra handen, hvilket för några åri fåfängan blef nedrifvet af den Nordenberg som gick till ryssarne** Afbildningar häraf finnas i Henr. Hassels (Chr. Limnells) dissertation »De Tavastia», häft. 2. Åbo 1748.. För flere år tillbaka då slottet reparerades, togs ur muren järnankare som formerade dessa siffror 1229, hvilket ofelbart varit det årtal som slottet blifvit bygdt. Det är ett fyrkantigt slott med en liten trång borggård, tvenne torn och en utbyggnad på ena sidan. I slottet är ingen trappa utan äro trätrappor bygde utanför

muren in på borggården, hvilka lätteligen af en eller ett par bomber kunna ruineras.

Understa våningen är hväld. Det är icke troligt att de den tiden gjorde bombfria hvalf. Löjtnant Arbin fick order att se der efter. Då slottet reparerades har en hop stalp af tegel och kalk fallit ned på hvalfvet som blifvit liggande, och som gör öfverstlöjtnant Nordenberg att tro det hvalfven nu skola vara bombfria. Hvar fogel sjunger efter sin näbb.

Uti dessa hvalf voro 124 cent:r krut inlagde inom glesa trädörrar. Tygmästar Adrian sade väl att han hade dubbla dörrar och luckor i verket, hvilka skulle klädas med vadmal, men det är troligt att han efter sitt vanliga uppförande kommit i skada för en osanning. Vi rådde honom alvarligen till snarare verkställighet af klädda dörrar än hittills skett. Andra våningen är inrättad till magasiner och den tredje till rustkammare. Sällsam indelning öfver kruthvalf, och i synnerhet öfver dessa som näppeligen äro bombfria!

Taket är täckt med järnbleck.

Slottet ligger på en hög kulle som upptäcker dess fot på alla sidor. Fotmuren är af gråsten inblandad med tegel, så att den lätteligen af en fiende kan kullkastas. Östra hörnet af slottet är rämnadt. Omkring slottet är en gammal stenmur mest af kullerstenar, äfven synlig af en fiende. Jordvallarne som omgifva detta skrofvet ligga tätt inpå dess murar. Då en fiende skjuter på dem, så drifva deras stenar defensorerne ifrån de yttre verken ifall de skulle förstärkas. Nu kan en fiende attackera alltsammans äfven som ett annat retranchement.

Den ena sidan af slottet ligger emot en ström som är 7 à 800 alnar bred. 2 sidor omgifvas med våt äng, den man tagitfor ett ogenomträngligt moras, och den fjärde har fastalandet emot sig der staden ligger tätt in på verken. Desse 3 sidor äro omgifna med dubbla tenailler af jord, som kunna ses inuti ifrån de omkring liggande höjderna; grafvarna äro helt smala med palissader uti, som facilitera fiendens öfvergång, då han fyller dem med fasciner. Åt stadssidan är litet jord uppkastad på andra sidan grafven, ofelbart i mening att göra grafven djupare, hvaruppå spanska ryttare äro lagde, hvilka, då de af fienden fyllas med fasciner, tjena honom till bröstvärn tills de blifvit afhuggne. Tenaillerne hafva för trängselns skull blifvit mycket öppna, så att de hafva liten defension.

På andra ställen ser man utgående anglar bonnetteras, men här äro de insänkta på ett par ställen, hvarigenom händer att några höjder kunna se in i fästningen.

Nedan för slottet ligger ett nybygdt vackert bageri, som äfven kan ses af en fiende. Alla logementer äro af trä, och ligga öppet och trångt.

Härutaf synes ögonskenligen att stället väl kan försvaras emot hastige partier, men alldeles icke emot artilleri.

Det som nu i hastigheten tjente till förbättring och att truga en fiende att öppna tranchée, vore att göra grafven bredare och lägga en glacis med goda places d'armer framför honom, samt i öfrigt rätta verken eller interiören så att en fiende icke kan se in i fästningen.

Landets belägenhet och vägarnes sammanstötande här såsom i ett centrum fordrar väl alltid ett magasin vid detta pass, men landthushåll ingens upphjelpande, höfdingedömets fördelande, dess residens flyttande, kanalers uppgräfvande, en bättre stads anläggande till landets uppkomst, med mera, äro alla omständigheter som determinera en fästnings egenskaper på detta ställe.

Skulle landet och staden ständigt förblifva i det stånd de nu äro, vore intet ställe på jordklotet som icke vore godt nog för en sådan stad, och i det hänseendet kunde den flyttas hvart man helst finge något ledigt ställe. Men i annan händelse tyckes det skäligt vara att staden blir liggande, ängarne deromkring upprensas till moras och att fästningen lägges strax framföre på de släta åkrarne.Härigenom vinnes att staden blir stark utan kronans synnerliga bekostnad, att det gamla slottet kan få stå qvar, som i annan händelse ofelbart skulle rifvas, och att fästningen ändock kan blifva medelmåttig, kanske af 3 eller 4 polygoner utom några utanverk att försvara bryggan, etc.

Vid vår återkomst uppsatte vi en rapport om tillståndet af denna fästning och om de kortaste utvägar till [att] forcera en fiende att öppna löpgrafvar för henne och truga honom [att] icke attackera såsom ett annat

retranchement; den vi ingåfvo till generalguvernören den 3 augusti.

Denne herre fann sig i en särdeles elak belägenhet. I brist af höga embetsmän måste han sjelf vara både generalguvernör och generalmajor samt sin egen adjutant; i brist af nedrigare tänkande embetsmän ** D v. s. af lägre tjenstegrad., måste han både tänka på det som hade bordt sysselsätta dem, och ändock vara deras padrifvare tillika. God vilja måste han sakna hos de meste tillika med deras kapacitet. Hemifrån fick han gevär utan bajonetter, mörsare som voro sönder, stycken i hvilka ingen kula gick; d:o dels utan, dels med ynkliga lavetter; borrjärn för klent, skämdt sprängningskrut, med mera, som man icke hinner nämna. I ett tillstånd utan penningar fick han bref som lofvade penningar, men assignationerna hade blifvit hemma qvar.

Af den lille armén han hade låtit uppbryta voro de fleste cheferne hemma; skadan var icke stor, men exemplen voro skadliga för deras underhafvande. Åkerhjelm var gränskommissarius, von Essen kom från Sverige till sitt regemente, en man som var sig endast sjelf i lag; Bilsten var vid sitt regemente, en ärlig men orklös man. Desse voro de ende som icke sjuknat hemma.

Von Vicken kommenderade artilleriet och hade Cronstedt till major; begge män som i våra senare oroligheter nog gjort sig bekante. Den förre, trött af det allmännas forakt, sökte nu endast köpman till sin tjenst. Detta var den enda hämd, som vara tider lemnat ett med skäl förtörnadt publikum.

Nordenberg var chef för fortifikationen; en man som åldern i tjensten skjutsat fram, utan att han behöft söka det somformerar en skicklig ingeniör. Han talte mycket, men drift i exekutionen felades, annars mycket god man.

Vår tid, som länge vansköett denna gränse ort, har merendels skickat dem hit, hvilka de voro trötte vid i Sverige, eller der ansågo för spöken. På den foten var finska artilleriet skött. Cederström och Charpentier voro nästan de ende som skilde sig härifrån. Äfvenså var det med fortifikationen, men på ett annat sätt. Dess ämnen voro så unga, att ovanan och okunnigheten gjorde det samma hos dem, som illvilja och försummelse hos de andre.

Den 5 om morgonen foro vi från Helsingfors i följe med öfverstlöjtnant Nordenberg. Majoren Nordenberg åkte med sin fru förut.

Haxböle gästgifvaregård ligger $^{7}/_{4}$ från Helsingfors. Vägen går fram öfver Helsinge malm, igenom tjock skog och öfver en sluttande malm tätt vid Haxböle, der ryska husarerne kamperat i sista kriget då vi lågo på Helsinge malmen.

En stygg gästgifverska och Mörner gåfvo hvarandra här vänliga ögonkast.

Från Haxböle till Sibbo ($^{6}/_{4}$) går vägen öfver samma ås $^{1}/_{2}$ mil till Myrkrog. Vid Sibbo blir marken något slät. Ett godt läger kunde här tagas vester om kyrkan i rak linie, så långt från bäcken att det icke kan ses från höjderne på dess andra sida.

En half mil från Sibbo togo vi af vägen till Savijärvi, öfverstlöjtnant Nordenbergs gård, der vi blefvo qvar öfver natten. Hela denna dagen regnade det, så att vi voro genomblötte om aftonen.

Den 6, andra dagen om morgonen, sedan vi ätit väl frukost, reste vi hädan och lemnade begge bröderne qvar. Här fäste vi endast våra tankar på landthushållningen. Vår värd som god landtman berättade oss ett finskt maner att göra den säden fruktbar som skall sås. Den björkved som skall värma rian lägges i trafvar utanför stallet. Hela vintern kastas hästdyngan härpå. Om våren tages veden bort, lägges i nya trafvar att torkas, tills man behöfver honom till att ria med. Den säden som skall brukas till utsäde rias allenast härmed. Säden skall utaf denna vedblifva liksom gödd; Häraf följer att torr eller däfven dynga på ordinär ved skall äfven göra gagn i rian.

Säden, som här i Finland bär 10, 15 à 20:de kornet, skall ännu på detta sättet bära dubbelt och än mera.

Grefve Lieven berättade äfven ett grepp, som af öfverste Aminoff och af kapten Berg i Skåne skall vara försökt. Dyngvattnet i dynghögen samlas upp i ett kar som gräfves ned midt i högen. Detta vattnet kokas väl in och häri stöpes den säden som skall sås. Kapten Berg fick härefter 55:te kornet, säden ändock sådd i elak jord.

Ännu lärde vi tappa björklake utan att skämma björken. I en qvist som sitter något högt stickes ett hål med en

syl. I detta hål sättes en tillspetsad smal qvist som hänger med andra ändan ned i ett ankare hvaruti laken rinner. Af björklake skall kunna kokas socker.

Från Sibbo till Väkkoski gästgifvaregård är $^{5}/_{4}$ mil. Vägen går öfver skog inemot byn, der en ström bryter sig igenom åkrar och berg, och sedan flyter en half mil längs vägen igenom vacker och fruktbar mark, men sedan tar af vägen igenom höga berg och defiléer. En dryg fjärdingsväg flyter en liten bäck utföre till strömmen som har svåra berg på ömse sidor och utgör en stark defilé.

Ett litet stycke härifrån går vägen öfver ett kärr, som vid våt väderlek plägar vara nog svårt. Vid vår sista marsch (år 1742) hade vi nog att göra till att slippa fram.

Litet härifrån kommer vägen på den sandmo der vi kamperade år 1741 vid Borgå.

Emellan Väkkoski och Borgå är $^{5}/_{4}$ mil.

Från Borgå till Illby 1 mil oländig mark och skog.

Från Illby till Perno $^{8\frac{1}{2}}/_{4}$ mil. Vägen går igenom skog och oländig mark till Gammelby och Forsby bruk, der vi hade vårt läger 1742 i 10 eller 11 dygn.

Från Forsby till Perno $^{3}/_{4}$ mil går vägen öfver en hög ås, som mest på alla ställen är inpraktikabel å sidorne in till $^{\frac{1}{2}}/_{4}$ från Perno, der slätare mark begynner.

Från Perno till Degerby $^{5}/_{4}$ mil, rätt dryga.

I Perno lågo vi qvar öfver natten hos en rusthållare, Smalvid namn, som tillförene varit länsman. Denne jämrade sig grufveligen öfver sista kriget och våra banco sedlar; egenskaper som nu alltid följa våra misslynte. Han hade icke varit värd att nämnas, om han icke i Finland varit den förste som för våra öron sjungit så obehaglig visa.

Den 7. Vägen från Perno går strax in i en tjock, oländig skog, stenaktig mark och elak väg som formerar en defilé af $^{1}/_{2}$ mil ända fram till Sarflax. Här är en slät mark af åker och äng som stöter utföre till en vik.

Den sista fjärndelen närmast Degerby är sandmo, men på många ställen [är] vägen igenom stenbackar frambruten, så att en beständig stenkedja å ömse sidor vägen ligger uppstaplad.

Degerby åsen är det objekt som mest faller en främmande i ögonen; den är den buse, som här har skrämt vare ingeniörer att öfverge strömmen. De hafva projekterat sin fästning på berget och sluttat honom utföre emot sjön utan att ändock intaga stranden.

Om stället en général. Att Degerby är beqvämligaste stället till gränsfästning bevisas af följande:

1:o vägen från Perno är in till Degerby lika som en beständig defilé; likaledes ifrån Abborfors sidan. Marken å ömse sidor om denna stora landsvägen (som likväl icke är så bred att 2 vagnar kunna mötas) är oländig, full med sten och skog, så att den icke kan penetreras.

2:o annan väg går icke direkt till Degerby; utom denne är det allenast 2:ne utvägar att komma kring Degerby, 1:o sjövägen, 2:o landvägen öfver Elimä, Lappträsk till Forsby. Ifrån denna vägen gå små byvägar som dock äro inpraktikable. Att komma på denna vägen bör en fiende débouchera vid Hirvikoski, Anjala, Ummeljoki, Filppula eller Keltis, och föra ammunitionen och provianten landvägen igenom en oländig mark och obygdt land, der tusende svårigheter möta honom.

Alltså ligger Degerby i centrum af alla defiléer, har sjö och någorlunda hamn. De öfrige konsiderationer gå in i fästningens konstruktion.

Häraf följer att denna oländiga mark bör bibehållas, inga vägar upprödjas, inga hemman upptagas, etc. förrän vår himmelmera uppklarnar, hvarom generalguvernören och direktören vid mätningskommissionen böra vara öfvertygade.

Vi passerade här några dagar med att löpa kring backarne, till att inhemta rediga idéer om situationen. Så snart det var skedt reste vi den 12 augusti från Degerby till att bese situationen omkring denna näjden.

Första dagsresan var till Tessiö Holmgård $^{5}/_{8}$ mil, Tessiö Qvarnby $^{3}/_{8}$, Lilla Abborfors $^{3}/_{8}$, Strömfors bruk $^{1}/_{4}$ mil.

Vägen till Tessiö Holmgård är nyligen upplagad, af en vanlig landshöfdinge princip. Marken på ömse sidor om vägen består af backar, dälder och moras, öfversållade med stora stenar, så att det är ogörligt för trupper [att] tränga igenom denna mark. En skog som icke varit röjd sedan Adams tid gör en fiende den förnämsta stängsel.

Tessiö Holmgård ligger på en holme uti strömmen. Östra armen är rätta ådran. Begge äro lika som de vore formerade af stora kullerstenar. Ofvanföre är litet slät mark och nedanföre låga och sanka ängar; på vestra sidan litet åker (rum för 2 à 3 regementen att kampera), så det synes huru strömmen brutit sig igenom stenbacken. Här är en såg och en mjölqvarn. På östra sidan begynna ater höga backar som kommendera holmen och kontinuera till Tessiö Qvarnby. Denna väg är lika oländig som den förra, och finnes här ännu mera gråberg. Midt på vägen ungefär, tätt bredvid, ligger ett högt escarperadt berg, som tycks kunna göras tjenligt till en fort för 40 à 50 man, derifrån ingen fiende skulle kunna délogera dem, och likväl skulle kunna förbjuda vägen. Det är tid nog att tala härom då en gång Degerby kommer i stånd, utom hvilket berget alltid är onyttigt.

Tessiö Holmgård är kronans, fordom bortgifvet i donation till en Mellin. Rätta stammen är nu utgången, och en fru af sidolinien, som eger major Binner, besitter gården. Rådman Gren och Forsell hafva fått lof här uppsätta sågqvarnen.

Tessiö Qvarnby är ett rusthall och gästgifvaregård. Här löper en liten bäck innan man kommer till gården. Efter en gammal qvarn synes allenast en rutten och förfallen qvarndam. Här omkring ligga några åkrar och ängar emellan bergen.Söder om Tessiö Holmgård på udden ligga ännu några gårdar, som äro passabla höbord.

Vägen från Qvarnby är nästan lika oländig som förr på $^{1}/_{8}$ mil när Lilla Abborfors. Här och der synas några ängar mellan bergen som hafva blandad skog med löfträn. Den sista åttondelen är lika oländig som vid Degerby. Lilla Abborfors är en by af 5 gårdar; ligger ett par 1000 alnar från sista grenen af Kymmene strömmen, omgifven med åtskilliga berg och höjder, emellan hvilka några åkrar och ängar äro belägna, på hvilka svenska arméen kamperade år 1742.

Norr om vägen från Germundsö bro ligger en hög stenbacke, som ser öfver hela Germundsön, undantagande norra udden, som täckes af ett berg på ön, tillika med hela stora bron; men från dälden, norr om denna backe der några våra regementen kamperade år 1742, synes stora bron. Bakom denna däld ligger ett högt berg som sträcker sig norr ut, och är högst vid söder, escarperadt och kunde tjena till stark fort.

Nu stod ryska posten på Germundsön, tätt vid lilla broändan, och vår post uppå backen, så att den ene icke kunde se den andre, och var icke dem som gingo öfver bron och bakom backen.

Det berättades att vår post tillförene stått midt på stora bron, men blifvit tillbakatagen af en viss herre som kom resande ifrån Ryssland, och att den ryske posten strax dragit sig efter.

Då vi gingo från Lill Abborfors år 1742 brände vi upp broarne, så att ryssen icke den vägen kunde komma efter oss, men laxfisket vid Kuuskoski brände vi icke upp. Här gick han då öfver och gjorde sig kafvelbryggor öfver moraset ett litet stycke, tills han kom på ängarna der våra regementen kamperat.

Efter freden är här en väg gjord till Strömfors bruk, hvilket af bergmästaren Forsell å nyo blifvit uppbygdt. Det har tillforne hört en Creutz till. Här är en stångjärnshammare och en såg med 11 blad.

Vid Strömfors faller en liten å i Kymmene elfven som kommer ifrån ett träsk Pettjärvi; men den armen af strömmen hvarvid bruket är bygdt faller ur Tavastby träsk och kallas Finby eller Dufö å. Vägen emellan Lill Abborfors och Strömsby ärny och dugelig både för trupper och artilleri; går härifrån upp till Svenskby och så fort till Hirvikoski längs stranden.

Den 13 augusti om morgonen foro vi från Strömfors på båt. Vi hade stark storm och strömmen emot oss så att vi icke hunno fram förrän om aftonen. För vädrets skull måste vi fara på vår sida. Hela stranden är låg, beväxt med löfskog; ser ut som marken vore sank.

En god fjärndels mil från Strömfors löper en fors, Finby fors kallad, der man måste stiga ur båten, gå öfver en udde af en liten holme och draga båten tom igenom forsen.

Finby ligger på en liten höjd och syns till sjön. Ån som löper upp till Joensuby har helt låga och morasiga stränder å ömse sidor. På några ställen syntes höstackar. Vi foro vilse ett långt stycke upp i denna å. Ryska stranden längs utföre Tammijårvi är bergaktig med skog. Sedan man kommer ur denna sjön är deras sida morasig med små, ynklig, gles tallskog, hvilken förtorkar så snart den upprinner, och kontinuerar nästan upp till byn. Sådan är ock vår sida i början, men den förvandlar sig snart till ängar.

Vester Hirvikoski ligger på vår sida och Öster Hirvikoski på deras; vår har grannar** Här, liksom flerestädes på de följande sidorna, är antalet i originalet ej utsatt., men deras är mycket större. På vår sida står en postering af dragoner med en underofficer, och på deras sida 3 soldater med en underofficer.

Bron blef i sista kriget uppbränd och är icke återbygd. 5 brokar sta ännu qvar. Häröfver gick en gammal landsväg till Tavasthus.

Neder vid bron ligger en liten redutt som blifvit uppkastad i Armfelts tid då han försvarade detta pass. Ryssen, som icke der kunde komma öfver, lät göra en väg från Högfors åt Muhuniemi sidan, och gjorde min att der passera strömmen; men då han icke härmed kunde få Armfelt ur sin fördel, gick hans galer eskader i land i Perno viken, då Armfelt måste öfverge passet och draga sig Tavasthusvägen tillbaka.

Vår by ligger på en backe som sluttar utföre till strömmen, ungefär 2 à 300 alnar från brädden. En 6 à 700 alnar här bakom ligga 2 höga bergknösar, en på hvardera sidan om vägen, hvarifrån man kan se Tammijärvi och landet der bakom.Ett högt berg syns längst bort som lär vara Lill Abborfors bergen. Den höger om vägen förlorar sig åt öster.

Vägen härifrån till Ahvis går öfver berg och moras mil; är allenast en ridväg. Hästarne äro så vande att gå öfver deras kafvelbryggor, som liknar våra spångar, att de icke ens snafva på dem.

Här är ett långslutt fall i strömmen emellan många små stenholmar.

Karjansaari är en stor skogvuxen holme, dit invånarne kört sin boskap undan fienden i sista kriget.

Byn består af grannar. Här var vårt nattqvarter.

Den 14 augusti om morgonen stego vi i 3 båtar ofvan för fallen och foro till Muhuniemi mil. Byn ligger kringspridd och har grannar.

På ryska sidan och ön Kahrisaari ligger den deromkring namnkunniga stenen kullfallen. Denna sten har legat på en hvass rygg, nästan i jämnvigt, och tycks att någon stenflisa blifvit uttryckt af dess egen tyngd, då han sedan måst falla omkull. Det synes ännu huru högt vattnet gått upp på stenen vid högt vatten förrän han fallit.

Under stenen synes uti berget utgnagit ett A och ett X, hvilket tycks hafva skedt af stora stenens rörelse af strömmen, is och af sin egen tyngd. Detta fall har skett den 22 eller 23 sept. 1745. Folket ominerar härutaf att denna tillämnade gräns skall förvandla sig til en fördelaktigare, efter stenen fallit åt ryska sidan. Det sägs ock att denna sten varit en råsten emellan gamle Tavaster och Kareler, upprättad den tiden hvar socken förde sitt krig. En annan skall stå på backen emellan Kymmene gård och Suttula.

Härifrån foro vi på 3 båtar till Anjala, mil.

Ifrån Ummeljoki är bergaktig jordmån till dess man kommer förbi Talonsaari ö. Här är en stark fors, Suuskoski benämd, der man måste stiga ur båtarne, och dels draga båtarne öfver land, dels toma igenom forsen.

Härifrån till Anjala är allenast ett långslutt fall, hvarigenom man kan ro. Marken å ömse sidor är slätmark, beväxt

med löfskog, men obrukad. Man ser intet berg förrän $^1/_4$ mil från Mammälä, der ett högt gråmåssadt berg ligger, som ser ut sombara ålderdomen. På vår sida börja icke bergen forran vid Anjala** Denna ort benämner förf. omvexlande An'ala och Anjala..

Af den tête de pont som general Cronstedt begynte bygga på ryska sidan synas ännu rudera qvar. Af den kostbara bryggan ses allenast landtbryggorna.

Anjala är ett säteri som Wredeska slägten fått af kung Carl IX för det en Wrede gifvit sin häst åt konungen att frälsa sig undan Polackarne.

Anjala by är stor och skall ha grannar.

Strax ofvanför gården är en stor fors och laxfiske. Vattnet skall i år vara mindre än det varit i manna minne, och sägs betyda god årsväxt. Här emot hafva de fått litet lax, men Strömfors dess mera.

Här hafva vi en postering af

Ryssarne hafva i Mämmälä en af

Här råkade vi major Krabbe som red uppföre längs ån att visitera våra posteringar.

Hela denna väg sågo vi en myckenhet rapakivi. Ofvanför Anjala fall låg en stor sten, hvarvid en tall uppvuxit tätt utmed stenen. Så långt tallen rörde stenen, var den allena half, och så långt stenen rörde tallen var den förfallen som rapakivi. Begge förlorade af grannskapet. Många högar syntes af forfallen rapakivi hvaruti stora träd vuxit. Vid Porlom på återresan syntes ett par stenar allenast ofvanpå förfallne, med 2 à 3 famnars träd uti dess ruiner.

Sålunda tycks man med trygghet kunna spå en fiende alla svårigheter som vill passera strömmen emellan Kuuskoski och Anjala mera än vid Hirvikoski. Utom dessa 3 ställen och Strömfors tycks det vara omöjligt. Men att derfor vid någotdera stället lägga fästningsverk tycks vara onödigt. De kunna aldrig blifva andra än små och sålunda gås de förbi. Utom den svårigheten små verk ega, hvilka icke hafva dess säkrare kommunikation, att folket intimideras och ge dem öfver åt fienden.

Vi hafva ännu en svårighet mera än andra nationer. Vår fattigdom på kommendanter förbjuder oss tänka på många fästningar, och befaller oss educera nya.Härifrån foro vi landvägen förbi Ummeljoki och Värälä byar och togo vårt nattqvarter i Filppula.

Detta är den nya landsvägen som de svenska regementerna gjorde år 1740.

Strax vid Anjala ligger ett escarperadt berg, som har några lägre i följe. Sedan kommer slät mark med löfskog och små vretar, hvilken kontinuerar upp till Filppula. Ummeljoki har grannar , Värälå grannar.

Filppula är en stor by, ligger längs strömmen och är sammansatt af smärre byar; har grannar.

För det att åkrarne ligga helt släta och sluttande emot strömmen, har öfverste Nordenberg projekterat skansar på något ställe häromkring som vid Värälä.

Utom förenämnda skäl har man ännu mindre orsak här anlägga skansar, som ån kan passeras hvar en fiende behagar, och marken är slät, så att han äfven kan gå skansen förbi så väl med en hel armé som med minsta parti.

Den 15 augusti foro vi från Filppula till Keltis.

September 1747.

Den 11. Eftermiddagen kl. 3 foro vi från Helsingfors, efter middagen till Bembole 2 mil, till Sundsberg 1 $^1/_4$ mil, der vi lågo om natten hos baron Axel Lejonhufvud.

Vägen till Lill Hoplax ($^1/_2$ mil) ifrån Gölviken är berg, skog och moras. Hela marken synes luta till Gölviken

ifrån det berget som ligger tätt vid Hoplax bäcken. Alltså synes det som alla dessa kärr kunde ledas dit utföre till att drifva en eller ett par lerbråkor.

Träsket hvaruti Teschen bygt sin lerbråka på andra sidan om staden är uppdämd på denna sidan vid Gölviken, och träsket sålunda tjenligt till delning.

Den öfriga vägen från Lill Hoplax till Bemböle är af samma beskaffenhet, allenast några gårdar finnas på vägen.

Skjutsbonden berättade att ryssen uti sista kriget haft hela sitt läger vid Lill Hoplax, och att han endast haft små posteringar öfver skogen till Gumtäkt och Gammelstad. Andra åter hafva tillförene sagt att han ock haft små läger åt Gumtäkt och Gammelstad.Folket berättade ock att alla hans hästar gått i bete vid Bemböle, hela $^{6}/_{4}$ mil ifrån armén, en omständighet som vi då hade bordt veta, och som vi kunnat nyttja ifall icke för mycket god vilja felats hos en del våre.

Ifrån Bemböle går vägen längs en vacker däld som nästan icke är afskuren in till Sundsberg. På vägen ligger Esbo herrgård, ett stort säteri, grefve Wrede-Sparre tillhörigt. Det tycks som egaren ämnat dela stora byggningen emellan ugglor och kråkor.

Den 12 om morgonen foro vi från Sundsberg till Gillebacka $^{1}/_{2}$ mil, till Bollsta 2 mil, til Kokkis $^{5}/_{4}$ mil och till Nyby 2 mil.

Hela denna väg är vacker och nog bebygd. Vid Pickala gård är ett pass.

Den 13 foro vi från Nyby till Helskulla 7 $^{1}/_{4}$ mil, till Svenskby $^{7}/_{4}$ mil, till Lupaja $^{6}/_{4}$ mil, till Öfverby 1 mil.

Från Nyby till Lupaja är sandmo, bergigt och ett fult land. Vid Karis kyrka vester om strömmen har stått en skärmytsling emellan våra och ryssarne i förra kriget. Ryssarne, som icke der kunde passera strömmen, passerade honom längre upp vid Svartå bruk och togo våra i ryggen.

Vägen löper sedan tätt vid strömmen och har stora berg på andra sidan, in till dess den faller i saltsjön. Vid strömmen ges några vackra ställen.

Vid Tenala kyrka var i förra kriget en lastageplats i saltsjöviken. Vid Pojo kyrka är äfven en lastageplats.

Vid Bjerno landsbro äro höga berg på ömse sidor, och är ett pass vid vägen. På östra sidan är hälleberg och på vestra sandberg. Vägen går här öfver en hög sandmo. På vestra sidan är en skön däld der Bjerno ladugård ligger och sträcker sig venster om vägen upp till Mälkilä.

Grefve Lieven gjorde här en kort visit hos en sin gamla kusin** Anna Charlotta Clodt, då enka efter sin andre man öfverstlöjtn frih. G O Creutz., hvilken hade en vacker brorsdotter hos sig, fröken Anna Juliana Cloth**** Hon var född 1731, och blef sedan gift med sin syssling, Ordens Richtern i Livland Carl Gustaf Clodt von Jurgensburg., en flicka som utan att vara skön icke egde något désagreabelt. Hon är en ibland de vackraste jag sett.

Ifrån Bjerno kyrka reste vi i mörkret igenom ett slätt och tätt bebygdt land. Solen ville icke visa oss mera vackert den dagen, sedan vi sett den vackraste i Finland. Dagen derpå, den 14, då vi vaknade hos baron Fleming, fingo vi se det vackraste land man med ögon vill se.

Den 15 om morgonen reste vi härifrån till Salo kapell $^{5}/_{4}$ mil, till Händelä mil, Vista mil, till Åbo mil.

Hela denna vägen går igenom ett lika vackert land, af stora tätt bebygda dälder. Omkring Salo och Haliko har folket bygt sina gårdar på de skallige bergshällar som ligga i deras dälder, till att spara den goda jorden. Vid Haliko kyrka är en brant backe utföre och uppföre igen, hvar emellan löper en något bred å med branta bräddar på ömse sidor, tjenliga till vattnets uppdämning och qvarnbyggnad. Hvar gård börjar här omkring bygga sin lilla väderqvarn, och derför försumma de vattnet. Åminne gård som ligger här bredvid hade äfven sin lilla väderqvarn fast ån ligger egaren tätt under näsan. Större bevis, att en sådan egendom behöfde en bättre skötsel, är åkerns vanhäfd. Bönderne der omkring dikade sin åker, men här skildes åkerstyckena af en bred linda, hvaruti syntes

vedermälen af uråldriga diken.

Denna vanskötsel är bevis af adelns håg för hofvet och ranglystnad, jämte det förakt de göra af detta landet.

Omkring Pemar och Piikis kyrkor är åkern så väl häfdad som det tycks vara görligt. Åkern är med diken styckad i fyrkantiga stycken af 20, 30 à 40 alnars sidor. Stora afloppsdiken föra det öfverflödiga vattnet bort. Åkern är helt flack och väl brukad; eger smala renar, hvilka dock hade bort vara borta, och var det enda att klandra på. Säden såg härlig ut.

Häromkring brukades vältar med taggar omkring till att dess fortare krossa kokorna.

En mil à $^{3}/_{4}$ mil från Åbo begynte marken blifva sträf. Stora skalliga berg ligga uti kala dälder dem ryssen i förra kriget uthuggit.

Den 16. Åbo stad ligger på ömse sidor om en å emellan stora berg; har några stenhus omkring torget, men det öfriga är af trä och det mesta träkyffen.Bergen omkring staden äro prydda med många små väderqvarnar.

Staden eger nog åker men inga plantager. Landshöfdingen berättade att de gjort hundrade invändningar, och att de nu på riksdagen sökte slippa sin egen förkofring.

Slottet ligger längst ut vid sjön på en udde, som formeras af ån på den ena och saltsjön på den andra sidan; har lågt och flackt land framför sig, en 700 alnar ungefär, der berg möta. På andra sidan ån ligger ett högt berg som kommenderar slottet; der frammanför ligger ett litet lägre och mindre berg uti en låg äng.

Början af slottet sägs vara gjord af S:t Erik då han omvände finnarne från hedendomen och sålunda blef detta anlagdt till att hafva en fast fot i ett land som han nyss intagit. Sedan har det blifvit ökt efterhanden af hans efterträdare, hvilket af dess skiljaktiga tillmurningar är synligt. Murarne äro ännu goda och taket i någorlunda stånd. I salig kungens tid är kyrkan upplagad. Sedan äro så många rum tillagde som behöfvas till magasiner och artilleriets förnödenhet.

Det tycks som rummen förtjente reparation, dels för en öfverhets person då han vill vistas der på orten, dels för landshöfding eller generalguvernör, dels för det krigsfolk som kunde komma der att ligga, men detta senare tyckes lära nog länge kunna dröja.

Omkring detta slott hafva våra nyare ingeniörer lagt en vanskaplig vall. Det berättades att en tysk varit dess uppfinnare. Här är rum till fullkomliga polygoner, så att ingen omständighet trugat dem att alstra sådana missfoster. Pallisaderne stå på bermen; grafven är smal och obestruken, och eger ingen glacis. Äfvenså var Fredrikshamn och Vilmanstrand utan glaciser. Likaledes lät generalmajor Cronstedt projektera verk för Degerby utan glacis; sammalunda hade öfverstlöjtnant Nordenberg gjort för Helsingfors. Fula runstenar de resa till sina minnen hos våra efterkommande. Som nu landet är i en annan belägenhet än i S:t Eriks tid så tycks angelägenheten af fästningsbyggnad på detta ställe af sig sjelf förfalla. När gränsen och skärgården är säker, så nyttjar Åbo samma säkerhet. Att vilja ega Åbo befäst till en*Öfverfarten vid första färgan på Åland.*slutelig reträtt vore lika som man sjelfkrafdt ville låta stympa hela kroppen, och först forsvara sig då ens fiende vill röfva skorna.

Den 18 om morgonen reste vi från Åbo till Nummis 2 mil, till Sunila 1, till Laitis 1 $^{1}/_{2}$, till Himois 1 $^{1}/_{4}$ mil, der vi togo nattherberge.

På denna sidan är marken omkring Åbo lika som på andra sidan. En mil ungefär från staden begynner åter landet blifva väl häfdadt och tätt bebygdt samt vackert.

Halfannan mil från staden ligger det andra Hornska godset Kånkas, som nu eges af en Rehbinder. Här skildra gamla murar af ett åldrigt hus till vägen. Vid Masko kyrka är en kullfallen graf, Kånkas tillhörig, som är bygd af ett slags huggen sten, som nu liknar sprucken lera. Det tycks som takets vanskötsel dragit grafvens efter sig. Så litet hafva de vetat sätta värde på egna förfäder.

Den 19 foro vi härifrån till Taipale 1 $^{1}/_{2}$ mil, der vi stego i båt och foro till Vartsala 2 mil och härifrån till Brändö 2 $^{1}/_{4}$ mil. Motvädret och mörkret hindrade oss gå längre.

Den 20 foro vi till Kumlingelandet 2 $^{1}/_{2}$ mil. Sjön var lugn så att vi icke hunno ro oss fram förrän middagstid.

Till halfvägs då man kommer till Lappvesi är sjön helt grund, så att man mest öfver allt ser botten. Häraf kommer att inbyggarne allena få fjällfisk och måste fiska strömingen på Åländska stranden. Der gifva de vattulott, $^{1}/_{3}$ af fisken. Bondens dräng är mest ansvarig för detta fiskeri, som under sken af fisks upphandlande af de andre för öl och bränvin så lagar, att han äfven får några tunnor ströming. En dräng som rodde oss sade sig aldrig vilja blifva bonde, utan försäkrade att han nu mådde långt bättre än hans husbonde; öfvertygande prof att fattigdomen på folk gör tjenstehjonen dyrlegda och landet obrukadt.

Detta sätt att fiska på främmande stränder kunde göra denna skärgård en af de folkrikaste.

Från Kumlinge foro vi kl. 2 efter middagen med sakta nordlig vind, som småningom ökte sig, så att vi om aftonen i skymningen kommo fram till Skarpans, 4 goda mil. Vi foro Vargata förbi till att vinna tiden.

På Kumlinge fins god ost. Folket har icke mycket åker,men tillräcklig äng, och ännu långt mera kunde de få om de viste rödja ängarna. Här bo 16 grannar och hvar och en brukar $^{1}/_{4}$ hemman. Den vi talte med sade sig ega 20 klafbundna nöt och en häst, utom 10 à 12 får. Det såg ut som alla inbyggarne mådde väl på denna vägen. Sina produkter sälja de i Stockholm, och det de sälja hemma gifva de för samma pris, utom fjällfisken den de lemna till fisksumparne.

Den 21 foro [vi] till häst öfver Åland, först till Haraldsby $^{5}/_{4}$ mil, sedan till Emkarby $^{5}/_{4}$ och Fräbbenby $^{5}/_{4}$ mil. Här foro vi på båt öfver Marsund $^{1}/_{4}$, der vi fingo hästar emot oss och foro en mil till postgården vid Ålands haf. 3 $^{1}/_{4}$ mil från Skarpans far man förbi Kastelholms kungsgård, som nu arrenderas af kapten Åhman för 140 daler silfver årligen. Han har öfver hundrade tunnors utsäde och lass äng. Bönderna måste göra dagsverken for 4 öre silfver om dagen, dem de mest äta och dricka upp på krogen vid gården. På Åland är ännu 2:ne kungsgårdar, hvaraf riksrådet Taube arrenderar den ena, och amiral Ridderstolpe den andra. Åhman har huggit ut all skogen under förevändning att rödja hagar, och sålt veden i Stockholm. Han håller 200 kor och får 2 L℔ smör af hvar ko. Folket tror att han af ved allena gör sig 1000 plåtar årligen.

Hvad skulle väl kung Gösta säga om han nu finge se sina kungsgårdar i sådana händer!

Detta landet har höga skogvuxne berg, med vackra dälder emellan, igenomskuret af hafsvikar allestädes, så att här tyckes vara det bästa tillfälle i verlden till fiskerier. Om landet öfverallt kunde hafva tillgång på ströming, så kunde sillen som en främmande fisk efterhand blifva bortvist, så framt vi sjelfve icke kunde fånga så stor myckenhet som vi sjelfve behöfva.

Postmästaren är gästgifvare, men eger ingenting mer än hustrun, så att främmande äro rätt illa plägade. Här lågo vi 3 dygn för motvind. Den om aftonen började blåsa god vind som småningom saktade sig emot morgonen, då vi gåfvo oss till sjös och hunno eftermiddagen kl. 3 till Grisselhamn. Vi rodde under seglen för stilla väder skull. Hade postgången varit annorlunda inrättad så hade vi kunnat komma ofver om nattenNu sedan man hoppas att på Finland mera reflexion göres, är det troligt att postgången annorlunda inrättas. Hit hörer

1:o om icke postgången kunde läggas ett par mil högre upp, då vägen öfver hafvet blefve ett par mil kortare. Till den ändan borde en ny väg upprödjas ofvanför Grisselhamn.

2:o kunde jakter göra godt gagn som kunde gå ut i motväder.

3:o kunde lyktor inrättas till att visa hamnarne och deras inlopp hvilket i Grisselhamn är mycket görligt.

Den om aftonen kommo vi till Stockholm då vi först helsade på öfverintendenten Hårleman.

Jag råkade min gumma och gosse i staden samt alla goda vänner vid helsan. Alla fägnade sig åt vår återkomst. I.

A. såg snedt ut på långt håll, och fruktade det han förtjent.

I WASENIUSKA bokhandeln i Helsingfors.